

С. С. Кобута,

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ

ВІРА ЯК ВИМІР ВНУТРІШНЬОЇ СВОБОДИ ОСОБИСТОСТІ В РОМАНІСТИЦІ ІВАНА БАГРЯНОГО ТА ДЖОРДЖА ОРВЕЛЛА

У статті розглядається трансформація образів церкви, священника та віруючих як основних носіїв ідеї релігійності у романах Івана Багряного та Джорджа Орвелла. Висвітлюється роль релігії як механізму духовного звільнення особистості та мірила людської свободи. Визначаються типологічно спільні та відмінні риси в особливостях літературної інтерпретації релігійної тематики у творах письменників.

Ключові слова: типологічний підхід, релігія, віра, свобода, тиск, самоконтроль, церква, священник, самоповага, гідність.

В статье рассматривается трансформация образов церкви, священника и верующего как главных носителей идеи религиозности в романах Ивана Багряного и Джорджа Орвелла. Определяется роль религии как механизма духовного освобождения и измерения человеческой свободы. Определены типологически общие и отличительные черты в особенностях художественной интерпретации религиозной тематики в произведениях писателей.

Ключевые слова: типологический подход, религия, вера, свобода, давление, самоконтроль, церковь, священник, самоуважение, достоинство.

The article dwells on the transformation of the notions of church, priest and parishioners as the main carriers of the religion ideas in the novels by Ivan Bahryanjy and George Orwell. The role of the religion as a mechanism of the spiritual liberation of a personality and as the dimension of the person's freedom is determined. Typological similarities and differences of the peculiarities of the literary interpretation of the religion themes in the authors' works are defined.

Key words: typological approach, religion, faith, freedom, pressure, self-control, church, priest, self-respect, dignity.

Імена Джорджа Орвелла та Івана Багряного відомі далеко за межами національних літератур перш за все як авторів резонансних прозових творів. Їхня творчість спрямована на захист людської гідності та свободи у всіх її проявах. Для широкого загалу Джордж Орвелл та Іван Багряний передусім активні громадські діячі та носії антитоталітарної ідеї. Втім, слід зауважити, що обидва автори були прихильниками ідеалістичного соціалізму. Саме тому, на нашу думку, особливої дослідницької уваги у творах письменників заслуговує тема релігії та її значення в житті людини. До вивчення феномену релігійності у Івана Багряного зверталися М. Балаклицький, І.Ярмолинський, О.Правдюк, Г.Костюк та В.Гришко. Серед дослідників Джорджа Орвелла, які приділяли увагу даній темі, слід відзначити Г.Боукера, Р.Холлібертон, Д. Тейлора та Дж.Роддена. Дана розвідка є першою роботою, присвяченою порівнянню та трактуванню релігійних авторських образів у романістиці письменників, що визначає її новизну та актуальність. Метою статті є компаративний аналіз ролі релігії як виміру внутрішньої свободи у таких творах як «Донька священника» Джорджа Орвелла та «Маруся Богуславка» Івана Багряного. Основним завданням є визначення типологічно спільних та відмінних рис у авторському трактуванні релігії та церкви у суспільстві.

У проблематиці Джорджа Орвелла та Івана Багряного досить гостро постає питання релігії як одного із вимірів духовної свободи людини. Обидва автори приходять до висновку, що релігійні догми часто моделюють світосприйняття людини, але справжня віра дає особливу свободу дії, слугує додатковою опорою. Дослідник творчості Джорджа Орвелла Гордон Бовкер пише, що письменника не можна назвати дуже релігійним [2]. Погоджуючись із цим, Роберт Грей, втім, зауважує, що він усе ж не міг не зачіпати цю тему. Більше того, ігноруючи догматичні приписи, Джордж Орвелл гостро усвідомлював необхідність віри [3]. Ця проблема хвилювала його з іншого ракурсу. У своїх романах Джордж Орвелл ставить під сумнів існування справді віруючих людей у сучасному йому суспільстві. Для нього різниця між віруючим та наверненим така ж як «між Буддою та вуличним факіром» [2]. Автор поважає і захоплюється духовною стійкістю та цілісністю першого, але зневажає блазнювання мас, котрі називають себе парафіянами церкви і навіть не усвідомлюють, що це означає. У романі «Донька священника» Джордж Орвелл проголошує, що церква до певної міри є пережитком минулого. Письменник стверджує, що від справжньої віри залишилася лише атрибутика та обов'язок ходити до церкви та слухати проповіді, що не має під собою відповідного духовного підґрунтя. Він вказує на фундаментальні та безповоротні зміни у людській свідомості: час милування природою та пасторального життя минув, терпимість та жертвовність більше не цінується, люди, що сповідують християнські канони у їх повноті страждають, адже не здатні знайти свого місця у сучасному світі. Джордж Орвелл показує, що значимість церкви у сучасному англійському суспільстві опустилася доволі низько і асоціюється перш за все із зовнішніми ознаками, а не внутрішнім наповненням. Втіленнями цієї ідеї виступають основні персонажі письменника, зокрема священник та віруючі.

На нашу думку, занепад релігії та її становище у сучасних авторах особливо чітко розкривається через персонажі представників церкви та її вірян та їх ставлення до релігії, котре автор описує із нотою здорового цинізму. У романі «Донька священника» Джордж Орвелл демонструє нівеляцію сакральної ролі священника як посередника між людиною та Богом. Його пастор – абсолютно байдужа, далека від справжнього покликання людина, що вважає церкву професією. Джордж Орвелл акцентує увагу на тому, що подібний

дисонанс характеру та професії явище досить поширене. Його причиною є одна із традицій англійського суспільства, за якою священниками стають не за покликанням, а з почуття обов'язку, розглядаючи сан як прийнятну альтернативу кар'єрі політика, лікаря чи адвоката. Саме тому пастор не стає опорою для своїх парафіян, виступає носієм черствих церковних догм, будучи далеким від їх реального сприйняття, але при цьому він продовжує виконувати обов'язки «посередника між людьми та Богом»: *«Не те, щоб він був поганим священником, просто ЯК священник. У виключно клерикальних обов'язках він був до дрібниць правильним... Але те, що пастор має якісь обов'язки за межами стін церкви, ніколи не спадало йому на думку... За двадцять три роки йому вдалося зменшити чисельність вірян Св. Ательстану з шести сотень до мениш, ніж двохсот»*[5]. Результатом діяльності таких священників стає спотворене сприйняття релігії пересічними людьми. Вони перестають шукати у вірі розраду, відвідини церкви стають нудним обов'язком, а почуті проповіді набувають абсурдних інтерпретацій.

Таким чином, Джордж Орвелл говорить не лише про занепад церкви як соціального інституту та причини цього занепаду, його також цікавить питання впливу релігії на свідомість людей. І на прикладі героїв «Доньки священника», він доводить, що цей вплив може бути згубним для внутрішньої волі особистості, а справжню духовність варто шукати не в безликих храмах, а у самих людях і вона не обов'язково проявляється у формі релігійного поклоніння.

У романі Івана Багряного «Маруся Богуславка» також розглядаємо образ церкви, що перебуває «на периферії» суспільних потреб. Вона – пережиток минулого у очах радянської влади, а тому її боротьба за людські душі завідома програна. Церква як втілення духовного минулого протиставляється атеїстичному сучасному як інститут впливу на людину. Іван Багряний, як і Джордж Орвелл, наголошує на тому, що справжню духовність та моральні цінності варто шукати у внутрішньому світі людини, а не у пишних та славних колись храмах: *«Найвищою релігією єсть Любов. Це релігія усіх релігій»* [1, с. 393]. Втім у романі «Маруся Богуславка» церква згадується із відтінком ностальгії за минулим, коли людина була вільна сама обирати у що вірити. Символічним є образ ангела спалюваного сучасниками героїв. Він – це людська віра, з якої насміхаються, але котра залишається чистою: *«Янгол кругом пообписуваний олівцями різного кольору.. їх було так багато, всіх тих написів, що на янголові не було живого місця... А хтось колись навіть намазав янголові губи червоною помадою.. Ата теж дивиться на янгола, і їй до болю вчувається, що янгол плаче, і плаче він, мабуть, саме тому, що його так вибруджено»* [1, с. 282]. Іван Багряний робить акцент на тому, що церква залишається поза суспільними потребами не через свою атавістичність, а через пряме втручання держави у право людини вільно обирати між релігією та атеїзмом. Державна політика регламентує безбожність як норму радянського життя, саме тому свободу віросповідання людини не просто обмежено, а є підставою для покарання.

У романах «Донька священника» Джорджа Орвелла та «Маруся Богуславка» Івана Багряного, письменники панорамно зображують занепад релігії та зокрема церкви як соціального інституту. В обох творах релігійне життя знаходиться на периферії суспільних відносин, хоча це й зумовлено різними чинниками. Якщо у романі українського письменника віруюча людина стає противником атеїстичної владної системи і опиняється під пильним наглядом правоохоронних структур як неблагонадійна, то у англійського прозаїка церква виступає просто як історичний пережиток, який втім надає суспільству показної благопристойності.

На нашу думку, ставлення обох письменників до релігії та її місця у житті сучасних їм людей, а також демонстрація впливу віри на духовну свободу особистості, якнайкраще відображається через образи головних героїнь романів Джорджа Орвелла та Івана Багряного.

У англійського письменника головна героїня роману «Донька священника» Дороті Хеер виступає своєрідною жертвою «канонічного виховання». Вона якнайкраще демонструє головний аргумент Джорджа Орвелла проти релігії, тобто те, що вона перетворює людей на пішаків [2]. Дівчина є головним носієм моральних християнських цінностей. Однак її свідомість обмежена клерикальними канонами і вона не здатна у повній мірі осягнути їх справжнє значення. Саме тому британська журналістка Рейчел Холліберн називає її анти-героїнею [4]. Постійно перебуваючи під впливом консервативного суспільства та тиском самозакоханого батька, Дороті розуміє свій християнський обов'язок доволі однобоко, зводячи його до терпимості, смиренності та жертвовності. Віра не лише не приносить їй духовного звільнення та можливості піднятися над сірою буденністю, а навпаки заганає її у вузькі штучно створені рамки соціальних, церковних та внутрішніх умовностей. Підсвідомо дівчина прагне прекрасного, проте навіть, залишаючись наодинці Дороті суворо дотримується власних жорстких обмежень. Символічним вважаємо те, що лише на природі у повній самоті дівчина відчувається порівняно вільною, доки не згадає про церковні догми: *«Це була містична радість земної краси, котру вона, ймовірно помилково, розуміла як любов Бога.. Вона одразу ж привела себе до пам'яті... Дороті взяла колючку дикої троянди і тричі вколола нею руку, щоб згадати про Святу Трійцю»*[5]. Це свідчить про те, що церковні догмати у трактуванні Джорджа Орвелла не мають нічого спільного із духовною свободою та справжньою вірою. Вони не дають необхідної віри, втіхи чи впевненості у собі, а отже роль релігії у сучасній автору Англії часто знівельована і доволі атрибутивна. А для сліпо віруючої частини населення, як от головна героїня роману, релігія стає фактором, що негативно впливає на її свободу. Адже саме церковні приписи стають головними правилами у житті. замінюючи внутрішню, а іноді і зовнішню свободу людини.

Окрім того, Джордж Орвелл неодноразово наголошує на невідповідності форми та змісту у питанні релігії. Він підкреслює, що часто для віруючих церква стає символом благопристойності та традиційності, а не домом Божим. Символічним вважаємо закінчення роману, коли Дороті переживає кризу віри, а отже крах ілюзій та безповоротну зміну світосприйняття. Для неї втрата сліпої віри – особиста трагедія, адже окрім релігії вона не має життєвих орієнтирів. Проблема в тому, що у своїх переживаннях Дороті одинока, адже стикається із тотальним нерозумінням оточуючих, для яких релігія ніколи не мала реального наповнення: *«Я втратила*

віру...Я більше не вірю, якщо це те, що ти маєш на увазі. Тепер я розумію, що все це було доволі наївно. Але це розуміння нічого не змінює. Річ у тім, що все, у що я вірила, зникло, а мені нема чим його замінити» [5]. Втім, Дороти так і не наважується відверто визнати своє релігійне фіаско, вона втратила віру, але її поведінка не змінилась. Церква продовжує служити їй фасадом, за яким зручно ховатись від проблеми життєвого вибору. Дороти обирає шлях самообману та самонавіювання. Вона боїться внутрішньої свободи, яку раптово отримала і все ще сподівається повернутись до неусвідомленого слідування канонам віри, тим самим поповнюючи ряди людей, для яких внутрішня глибина та змістове наповнення замінені зовнішньою атрибутикою. Отже, Дороти Джорджа Орвелла є уособленням нового покоління англійського суспільства, котре втратило старі цінності та орієнтири, але не знайшло нових. Більше того, можливість вільно обирати у що вірити змушує людей переосмислювати життя, і цей процес видається їм надто складним. Релігія більше не відіграє в їх житті колишньої фундаментальної ролі, а її місце у душі людини залишається вакантним, що і зумовлює внутрішню розчакнутість та порожнечу.

На відміну від персонажа Джорджа Орвелла, Ата Дахно, головна героїня Івана Багряного із роману «Маруся Богуславка», не мала нічого спільного з релігією та церквою з дитинства. Вона виросла у атеїстичному радянському середовищі, але схильна бунтувати проти його норм там, де вони обмежують будь-які аспекти її внутрішньої чи зовнішньої свободи. У дівчини гостро виражене почуття волелюбності, тому її тягне до всього необгрунтовано забороненого. Ата випадково відвідує майже закинуту церкву разом із своїми друзями, коли намагається дізнатися звідки у її місті Наше лунає дзвін. Спокій і тиша, а також почуття піднесеності та умиротвореності, котрі Ата відчуває у храмі, подобаються їй, проте їх недостатньо для повного навернення. Дівчина просто розуміє, що церква та релігія можуть бути оплотом духовності і відкривають для своїх вірян особливу свободу, дають певну безстрашність. Пізніше, коли Ату намагаються змусити стати донощицею, шантажуючи походом до церкви, релігія стає для неї способом бунту: «В церкві? В церкві я теж не тямлю нічого, але я там була і.. може.. знову буду.. і за церкву ви мене можете карати, будь ласка. Що ж до того чоловіка, то що я про нього можу знати?» [1, с. 312]. Таким чином, для героїні Багряного віра, церква чи просто можливість вільного вибору віросповідання стають виразником внутрішньої свободи героїні, її способом боротьби із системою.

Типологічні подібності у зображенні авторами релігії, церкви та її представників полягають передусім у підкресленні нівеляційної ролі церкви у суспільстві, у тому, що у романах письменників внутрішня духовність домінує над зовнішньою атрибутикою. У творах Джорджа Орвелла та Івана Багряного внутрішня наповненість релігії визначає духовну свободу персонажів і протиставляється зовнішній атрибутиці церковних обрядів.

Типологічні відмінності вказують на причини занепаду ролі церкви: у Джорджа Орвелла це зміна людського світогляду та системи цінностей, у Івана Багряного основною причиною виступає політичний режим із його тиском на людину та її право вільного вибору моральних орієнтирів. Таким чином, у Джорджа Орвелла, та Івана Багряного релігія та церква як її уособлення неоднозначно впливають на внутрішню свободу людини. У романі Джорджа Орвелла вони виступають основними обмежуючими факторами, що зазіхають на внутрішню та зовнішню свободу людини. А у романі Івана Багряного навпаки віра та церква допомагають героям знайти себе та додають впевненості у боротьбі за духовну свободу особистості.

Література:

1. Багрянний І. Маруся Богуславка: Роман; Держіть поїзд!: Уривок. [Bowker Gordon, George Orwell and the Church of England / [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://theorwellprize.co.uk/george-orwell/about-orwell/gordon-bowker-george-orwell-and-the-church-of-england/>
2. Gray Robert, Orwell vs God A very Christian atheist / [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.spectator.co.uk/features/7009903/orwell-vs-god/11 June 2011>
3. Halliburton Rachel, Casting a modern eye on Orwell's A Clergyman's Daughter / [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.orwellsociety.com/2012/03/06/casting-a-modern-eye-on-a-clergymans-daughter/>
4. Orwell George, A Clergyman's Daughter / [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://theorwellprize.co.uk/george-orwell/by-orwell/a-clergymans-daughter/>